

**GLOSE PE MARGINEA REPREZENTĂRII ICONOGRAFICE
A SFÂNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL**

Letiția-Mirela CRISTEA *

Abstract

Born during the Roman occupation of the Jewish people, Saint John stands out by offering free access, for all who came to listen him and who wanted to follow the path traced by his sermons, to a ritual that had become an expensive practice. It's baptism, and because of it, Christianity named him the Baptist. The icons from the collection of the National Museum of the Romanian Peasant surprise us with some atypical representations (like a person with sober clothing or like an angel with wings). The artisan, anonymous or known, insists on the moment of the saint's beheading, sequence which he illustrates the best he can. In addition to the story presented, he leaves his personal mark, adding not only elements that he found in the local landscape, but also visual information that refers to the foreign occupation of the Romanian territories, fact highlighted by the clothing of the negative characters. Placed in the "beautiful room", the icon have the role of protecting the house but also mark some historical moments that left deep traces in the life of the Romanian peasant.

Keywords: National Museum of the Romanian Peasant, John the Baptizer, desert, Irod, Irodiada, Salomeea, icon.

Cuvinte-cheie: Muzeul Național al Țăranului Român, Ioan Botezătorul, deșert, Irod, Irodiada, Salomeea, icoană.

Bucurându-se de prețuire și pusă la loc de cinste în casa țăranului român, icoana atrage privirile în primul rând datorită temei reprezentate. În micul altar închipuit pe peretele de la răsărit, alături de icoanele cu Domnul Iisus Mare Arhiereu, Maica Domnului cu Pruncul, Sfântul Nicolae, Sfântul Haralambie, se remarcă adesea și cele cu Sfântul Ioan Botezătorul.

* Muzeul Național al Țăranului Român, București – România.

Viața Sfântului Ioan Botezătorul. Câteva reperi

Considerat una dintre cele mai importante figuri ale lumii creștine, pruncul Ioan a venit pe lume în timpul domniei împăratului Irod cel Mare¹. Atunci, într-o localitate din zona munților lui Iuda², se năștea cel care avea să fie numit în istoria creștinismului Înaintemergătorul Domnului.

Ioan este rodul rugăciunilor Elisabetei și ale lui Zaharia. Deși aveau o vârstă înaintată și se considera că Elisabeta nu mai putea avea urmași, ei nu au renunțat la speranța de a avea un copil, dorință îndeplinită în mod miraculos de Dumnezeu: „Era în zilele lui Irod, regele Iudeii, un preot cu numele Zaharia din ceata preoțească a lui Abia, iar femeia lui era din fiicele lui Aaron³ și se numea Elisabeta. (...) Dar nu aveau nici un copil, deoarece Elisabeta era stearpă⁴ și amândoi erau înaintați în zilele lor”⁵.

Astfel venea pe lume un prunc care era diferit încă de la început. El se va numi Ioan, un nume total diferit de cel al tatălui său sau al altor rude de neam masculin, așa cum prevedea cutuma iudaică⁶. Ioan va fi crescut în Legea Nazireatului, va deveni proroc și se va umple de Duhul Sfânt. De asemenea, va avea puterea Sfântului Ilie de a întoarce poporul

¹ Johanna Șarambei, Nicolae Șarambei, *99 personalități ale lumii antice*, ediția a II-a, București, Editura Semne, 1997, p. 209 (Irod cel Mare a fost rege al Palestinei între anii 37 î.Hr. și 4 d.Hr.).

² În ceea ce privește numele localității unde trăiau părinții lui Ioan și s-a născut acesta, părerile sunt diferite. Astfel, potrivit unei prime opinii, aceștia locuiau într-o cetate numită Iuta (Juttah) sau Hebron (*Dicționar biblic*, Constantin Moisa (trad.), vol. 2. *I-O*, București, Editura Stephanus, 1996, p. 72); după tradiția creștină de mai târziu, Botezătorul este originar din En Karem, în apropiere de Ierusalim (Marcin Bocian, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*. Traducere de Gabriela Danțiș, Herta Spuhn, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 186); în sfârșit, o a treia opinie indică faptul că Ioan Botezătorul s-ar fi născut în cetatea Orini (Pr. Dumitru Bondalici, *Enciclopedia marilor personalități din Vechiul și Noul Testament*, Caransebeș, Editura Dicezana, 2005, p. 444).

³ Cf. Geoffrey Wigoder (red. coord.), *Enciclopedia iudaismului*. Traducere de Radu Lupan, George Weiner, București, Editura Hosefer, 2006, p. 13: Aaron era fratele mai vârstnic al lui Moise, fiind primul Mare Preot al lui Israel.

⁴ Cf. Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, *Sfântul Ioan Botezătorul*, București, Editura Corint, 2007, p. 15-16: „Lipsa copiilor este o mahnire pentru orice familie, cu atât mai mult pentru familiile iudaice ale primului secol, care interpretau acest aspect drept o pedeapsă a lui Dumnezeu”.

⁵ Luca 1, 5-7 (am utilizat ediția *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2013).

⁶ Pr. Octavian Pop, *Sfântul Ioan Botezătorul – cel mai mare dintre profeți*, Timișoara, Editura Mirton, 2004, p. 20.

evreu către Dumnezeu și, mai ales, de a pregăti inimile Israelului pentru venirea Fiului lui Dumnezeu⁷.

În ceea ce privește perioada până la începutul propovăduirii lui Ioan, Noul Testament menționează doar următoarele: „Copilul creștea și se întărea cu duhul. Și a fost în pustie până în ziua arătării lui către Israel”⁸. Cert este că din cauza vârstei înaintate a părinților săi, acesta a rămas orfan. Nu există informații cu privire la ce a făcut după moartea părinților și la momentul când s-a retras în pustiu. Se poate doar presupune că „Sfântul Ioan Botezătorul și-a petrecut primii ani ai copilăriei pe lângă părinții săi, iar când vârsta i-a permis să învingă greutatea unei vieți singuratică și probabil după ce i-au murit părinții, el s-a retras în pustie, unde a dus o viață austeră, de meditație și rugăciune”⁹.

Locul unde s-a retras Ioan este numit simplu „în pustie” de către Evanghelistul Luca¹⁰. Informația este completată de Apostolul Matei, care afirmă că este cel al Iudeii¹¹, acesta fiind localizat între Marea Moartă, râul Iordan, Munții Măslinilor și orașul Hebron¹². Aici, asemenea unui ascet, Ioan trăiește într-o peșteră, ținând post, rugându-se și hrănindu-se cu lăcuste și miere sălbatică¹³. Atât albinele, cât și lăcustele, erau considerate viețuitoare curate în cultura iudaică și ele sau produsele lor puteau fi consumate¹⁴. La acestea se adaugă fructe sălbatice¹⁵, ierburi și rădăcini de plante¹⁶, toate constituindu-se într-o dietă ce cuprindea tot ce se putea mânca într-un deșert.

Singur și neștiut de nimeni, Ioan trăiește 30 de ani în acest pustiu, într-o peșteră, unde primește chemarea profeției în jurul anului 26 d.Hr.¹⁷ Este momentul în care începe să apară în public, să propovăduiască și să boteze, activitate care-i va aduce ulterior și denumirea de Botezătorul. Se

⁷ Luca 1, 15-17.

⁸ Luca 1, 80.

⁹ Pr. Octavian Pop, *op. cit.*, p. 24.

¹⁰ Luca 3, 2.

¹¹ Matei 3, 1.

¹² Pr. Constantin P. Beldie, *Înaintemergătorul Domnului*. Studiu istorico-biblic, Bârlad, Atelierele Grafice Neculai Peiu, 1939, p. 33.

¹³ Matei 3, 4; Marcu 1, 6; Pr. Constantin P. Beldie, *op. cit.*, p. 35; Pr. Nicolae Voica, *Viața și pilda Sfântului Ioan Botezătorul*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1944, p. 13; Fernand Comte, *Marile figuri ale Bibliei*. Traducere de Mihaela Voicu, București, Editura Humanitas, 1995, p. 105.

¹⁴ Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, *op. cit.*, p. 29.

¹⁵ Pr. Nicolae Voica, *op. cit.*, p. 12.

¹⁶ Pr. Constantin P. Beldie, *op. cit.*, p. 35.

¹⁷ Pr. Dumitru Bondalici, *op. cit.*, p. 444.

întâmpla în al cincisprezecelea an de guvernare a împăratului roman Tiberiu, când Pilat din Pont era guvernatorul Iudeii. Este perioada în care Irod Antipa, frate cu Filip și Lisanius, era conducător, conform testamentului tatălui său, peste Galileea, iar marii arhieri ai templului din Ierusalim erau Anna și Caiafa¹⁸.

Dintre toate personalitățile amintite anterior doar drumurile unuia se vor încrucișa cu cel al lui Ioan Botezătorul; este vorba despre Irod, tetraarhul Galileei. Cunoscut în istorie ca Irod Antipa¹⁹, acesta este fiul lui Irod cel Mare și al samaritencei Malthace, fiind tetraarh între anii 4 î.Hr. și 39 d.Hr.²⁰ Era urât de supușii săi. Pe lângă faptul că îi lingusea pe romani, el era idumeu, adică nu era evreu și cu toate că, tehnic vorbind, îmbrățișase credința iudaică, în mod cert nu o lua în serios. La asta se adăuga și faptul că o luase de soție pe Irodiada, soția fratelui său Filip, care-i era, de asemenea, nepoată și cumnată; legea iudaică interzicea o asemenea căsătorie, sub ambele clauze (Irodiada nu se califica pentru o căsătorie de levirat cu Irod Antipa, acest obicei fiind abandonat de ceva vreme)²¹.

Sub domnia acestuia apărea, parcă din neant, un personaj cu părul vâlvoi și barba sură, care propovăduia venirea lui Mesia și cerea oamenilor pocăință prin botez²². Acesta vorbește despre post și mărturisirea păcatelor. Propune o viață lipsită de plăceri profane și cu totul închinată lui Dumnezeu. Cere purificarea sufletelor și a trupurilor, iar preceptele lui sunt exigente și cuvintele aspre. Știe, atunci când e cazul, să-i osândească pe cei care fac nedreptăți sau trăiesc în păcat. Este un proroc sever și de temut în judecățile sale²³. Cu toate acestea, în ciuda cuvintelor tăioase și dure, lumea venea de peste tot pentru ca Ioan să-i boteze.

De ce la Ioan și nu în Templul Ierusalimului? Răspunsul este simplu. Pentru a intra în curtea templului, fiecare credincios masculin trebuia să se scufunde complet într-un bazin cu apă curată, loc numit *mikva*. Numai că, în timpul vieții Sfântului Ioan, obiceiul devenise o activitate foarte profitabilă, deoarece fiecare pelerin care venea să se roage

¹⁸ Luca 3, 1-2.

¹⁹ *Dicționar biblic*, p. 117.

²⁰ *Dicționar enciclopedic*, Marcel D. Popa (coord. gen.), vol. III. H-K, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 258.

²¹ Richard R. Losch, *Dicționar enciclopedic de personaje biblice*. Numele persoanelor din Biblie de la A la Z. Traducere de Raluca Mirăuță, Oradea, Editura Casa Cărții, 2014, p. 218.

²² Magdalena Timar, Constantin Olariu, *Mic dicționar biblic*, București, Editura Uranus, 1992, p. 116.

²³ Fernand Comte, *op. cit.*, p. 105-106.

în Templu, pentru a putea ajunge aici, era obligat să plătească o taxă considerabilă. Or cele mai frumoase *mikvaot* se aflau în casele preoților, iar bogații plăteau scump spre a le folosi și a nu fi nevoiți să se amestece cu oamenii de rând. Cei foarte săraci nu-și puteau permite nici măcar un *mikvaot* dintre cele mai ieftine, așa că accesul în Templu le era interzis²⁴.

Se presupune că în apropiere de peștera unde locuia Ioan se afla o *mikva* naturală, alimentată în permanență de ape, unde acesta boteza, fără nici o taxă, pe oricine venea la el. El nu cerea decât ca persoana respectivă să se căiască de viața pe care o dusesse până atunci și să aibă intenția de a urma o cale mai bună.

Prin acțiunea sa, Ioan dădea o semnificație cu totul nouă *mikva*-ului. Înainte de el, era vorba doar de un simbol al purității ritualice, în conformitate cu standardele Legii mozaice. El însă i-a schimbat sensul, astfel că *mikva*-ul a ajuns să simbolizeze *iertarea de păcate*. Gestul său constituia o amenințare la adresa orânduiriilor vremii, potrivit cărora iertarea de păcate putea fi confirmată doar de către preoții de la Templu (de obicei, contra unei taxe). La aceasta se adăuga și cuvântul lui Ioan că Dumnezeu le oferă iertare, fără plată, tuturor celor care se pocăiesc și o cer²⁵.

Pe la sfârșitul anului 27 d.Hr. sau pe la începutul anului următor, fidel misiunii primite de la Dumnezeu, prorocul îi reproșează tetrarhului Irod adulterul pe care-l comitea trăind cu nevasta fratelui său, rostind celebrele cuvinte: „Nu-ți este permis să ții pe femeia fratelui tău”²⁶. Pe fundalul unui context zbuciumat, propovăduirile și acuzațiile profetului au trezit suspiciunea lui Irod că acesta ar putea instiga la revoltă, ceea ce a dus la arestarea și închiderea lui Ioan²⁷.

În acest mod, Înaintemergătorul Domnului ajunge să fie întemnițat în fortăreața Macheron, situată la marginea graniței Preei și Arabiei, aflată la o distanță de aproximativ 50 km de Ierusalim²⁸. Menționată cu denumirea de Machaerus²⁹ de către istoricul evreu Josephus Flavius, aceasta fusese ridicată pe o înălțime stâncoasă, fiind

²⁴ Richard R. Losch, *op. cit.*, p. 216-217.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Marcu 6, 18.

²⁷ *Dicționar biblic*, p. 72-73; referitor la arestarea lui Ioan, se crede că a avut loc noaptea și că a fost făcută de un detașament de soldați (Pr. Octavian Pop, *op. cit.*, p. 78).

²⁸ Pr. Octavian Pop, *op. cit.*, p. 78.

²⁹ Josephus Flavius, *Antichități iudaice*, vol. 2. *Cărțile XI-XX: De la refacerea templului până la răscoala împotriva lui Nero*. Traducere de Ion Acsan, București, Editura Hasefer, 2001, p. 298.

înconjurată din trei părți de prăpăstii uriașe. Avea ziduri în exterior și patru turnuri în interior. În mijlocul cetății se afla un palat mare în care locuiau Irod, Irodiada și fiica sa Salomeea. Într-unul din turnuri era închis, ferit de ochii poporului, Sfântul Ioan Botezătorul³⁰.

Aici, tetrarhul se întâlnea cu Ioan, având prilejul să se convingă personal de calitățile cu care fusese înzestrat, de multe ori cerându-i sfaturi, considerându-l un om drept, sfânt³¹. Cu toate că lui Irod îi era teamă de Ioan, fiind superstițios și desfrânat, Irodiada, care-l detesta pe proroc, a găsit momentul propice pentru a profita de slăbiciunea tetrarhului cu ocazia banchetului dat în cinstea sărbătoririi zilei de naștere a lui Antipas.

Potrivit datinilor, la asemenea petreceri femeile erau excluse, iar la finalul acestora aveau loc dansuri, obișnuite și la greci și la romani; așadar, era un obicei împrumutat de iudei de la aceste popoare³². Sfântul Apostol Marcu relatează că dansul fiicei Irodiadei, care a avut loc doar după ce obținuse promisiunea lui Irod că îi va îndeplini orice dorință, a stârnit uimirea și plăcerea tetrarhului și a celorlalți participanți la banchet³³. Salomeea, amintită și de către istoricul Josephus Flavius³⁴, sfătuită de mama sa, își îngrozește tatăl vitreg cerându-i capul lui Ioan pe o tavă; Irod, nedorind să se umilească în public pentru neîndeplinirea promisiunii, consimte să-i îndeplinească cererea³⁵. Astfel se sfârșea viața pământească a Înaintemergătorului Domnului.

Reprezentarea iconografică a Sfântului Ioan Botezătorul

În colecțiile Muzeului Național al Țăranului Român există mai multe icoane ce îl au în centrul lor sau ca al doilea personaj pe Sfântul Proroc Ioan Botezătorul. Toate atrag atenția prin reprezentările diferite pe care le propun.

Icoanele care fac obiectul acestui studiu au intrat în patrimoniul muzeului încă din perioada directoratului lui Alexandru Tzigara-Samurçaș (1906-1946), ctitorul instituției noastre; acest lucru a continuat și în timpul succesorilor lui Samurçaș. Dintre aceste icoane, cele pe lemn, în număr de patru, sunt din Muntenia, Dobrogea și Moldova, iar restul, pe sticlă, provin

³⁰ Pr. Octavian Pop, *op. cit.*, p. 78.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 83.

³³ Matei 14, 6-7.

³⁴ Josephus Flavius, *op. cit.*, p. 300.

³⁵ Marcu 6, 24-28; Matei 14, 1-12; Luca 3, 19-20.

din centrele transilvănene din Țara Bârsei și Țara Oltului. Perioada de datare a acestor bunuri de patrimoniu este secolul al XIX-lea; menționăm faptul că doar pe două sunt trecuți anii realizării lor (fig. 7 și 10).

Tema *Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul*, la fel ca și alte teme, are la bază un model care a fost urmat mai ales în icoanele pe sticlă, la care meșterul iconar, cunoscut (Savu Moga) sau anonim, a adăugat tușe personale (peisaje autohtone, veșmintele locale ale oștenilor și ale altor personaje din epocă). Ceea ce le diferențiază este doar modul de transpunere a scenei decapitării, folosirea unor elemente naturale pentru evidențierea unor momente esențiale ale legendei, precum și îmbrăcămintea personajelor ce fac trimitere la perioadele istorice cunoscute de iconar. Toate aceste elemente sunt augmentate prin cromatica folosită, conturând o întreagă și tristă poveste.

Așadar, în partea a doua a materialului nostru vom analiza sumar cele câteva icoane de factură populară din colecția muzeului bucureștean care îl au reprezentat, adesea diferit, și pe Sfântul Ioan Botezătorul. Astfel, din punct de vedere iconografic, viața lui Ioan se reduce, în cea mai mare parte, doar la câteva secvențe.

Un prim aspect ce merită atenția noastră este reprezentarea lui în pustiu (fig. 10), deșertul fiind simbolizat prin prezența peisajului tern și sălbatic în același timp; totuși, remarcăm existența unui pom (singularitatea acestuia accentuează asprimea spațiului unde a trăit și predicat sfântul, dar și hrana săracă pe care o avea).

Ioan poartă un veșmânt aspru, grosolan, făcut din păr de cămilă³⁶, animal considerat în Vechiul Testament ca fiind curat, întrucât este rumegător, dar, concomitent, și necurat, deoarece are copita despicată. Prin această asociere se poate face trimitere la popoarele creștine și păgâne, iar combinarea lor simbolică poate însemna chemarea atât a evreilor, cât și a celor de altă religie la Hristos³⁷.

Haina sa este completată cu un brâu, numit cingătoare³⁸ sau curea³⁹, element vestimentar confecționat din piele. Brâu, prin faptul că provenea de la un animal mort, poate conota omorârea patimilor pe care orice ascet sau trăitor în deșert nădăjduia să o facă. Ulterior, cureaua a devenit unul din elementele obișnuite ale „portului” monahal.

³⁶ Matei 3, 4; Marcu 1, 6; Fernand Comte, *op. cit.*, p. 105; Pr. Nicolae Voica, *op. cit.*, p. 12; Marcin Bocian, *op. cit.*, p. 186; Pr. Constantin P. Beldie, *op. cit.*, p. 35-36.

³⁷ Sorina Ciucă, Dragoș Ioniță, *op. cit.*, p. 31.

³⁸ Matei 3, 4; Marcu 1, 6.

³⁹ Pr. Constantin P. Beldie, *op. cit.*, p. 36.

Peste acestea este suprapusă o togă simplă, drapată pe un umăr. Ioan poartă steagul noii religii care urma să cuprindă tot pământul și este înfățișat desculț, trimitere nu numai la starea lui de sărăcie din deșert, ci și a celor mulți. Nu doar înfățișarea lui (figura umilă, îngândurată, dar severă) surprinde, ci și faptul că el se sprijină cu o mână de trunchiul copacului, la baza căruia se află un topor. Acest lucru poate fi asociat cu mențiunea Sfântului Evanghelist Luca: „Acum securea stă la rădăcina pomilor; deci orice pom care nu face roadă bună se taie și se aruncă în foc”⁴⁰.

Același obiect, de data aceasta stilizat, este prezent și în fig. 2. Icoana din Țara Bârsei surprinde prin câteva lucruri inedite. Primul este reprezentarea lui Ioan înveșmântat și cu haina sa obișnuită (se vede doar o mânecă), peste care este suprapus un strai specific arhierilor epocii. Prezența ambelor haine face trimitere simbolică la faptul că pe pământ era sărac, iar moartea sa martirică îi oferea un statut important în ierarhia cerească. Al doilea aspect inedit este acela că Sfântul Ioan își ține capul într-un vas adâncit, iar ultimul este apariția surprinzătoare, în registrul superior, a Sfântului Ierarh Nicolae.

Nu numai acest ierarh este reprezentat alături de Ioan, ci și Domnul Iisus. Astfel, în fig. 4, ei sunt înfățișați împreună, în antiteză fiind vestimentația lor: Prorocul în veșmântul său aspru și Mântuitorul în haine de înalt ierarh bisericesc, prezența lor în aceeași icoană putând simboliza Vechiul Testament (Ioan) și Noul Testament (Iisus). În fig. 8, această temă iconografică este completată, în registrul superior, de prezența Maicii Domnului cu Pruncul. În ambele imagini atrage atenția reprezentarea lui Ioan ca înger, similară cu cea din fig. 11.

Această înfățișare angelică, venită pe filieră greacă, face trimitere la atribuirea epitetului de „îngerul Domnului”, care îi este dat de către Sfânta Scriptură⁴¹. Ioan este cel care anunță venirea Fiului lui Dumnezeu, iar în greacă, termenul „înger” se traduce prin *ángelos*; așa s-ar putea explica de ce Sfântul Ioan este reprezentat în iconografie cu aripi⁴².

Pe lângă cele deja amintite, o mare atenție au acordat-o iconarii români de pe vremuri și scenei Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul. Acest moment tragic este tratat uneori secvențial, datorită mărimii icoanei respective.

⁴⁰ Luca 3, 9.

⁴¹ Pr. Victor Aga, *Simbolica biblică și creștină*. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor), Timișoara, Editura „Învierea”, 2005, p. 256.

⁴² Constantine Cavarnos, *Ghid de iconografie bizantină*. Traducere de Anca Popescu, București, Editura Sophia, 2005, p. 195-196.

Pentru a ilustra cetatea unde a fost închis Ioan și spațiul unde fusese construită, meșterul iconar a înfățișat-o simbolic ca o aglomerație de stânci (fig. 1). Cetatea este reprezentată fie singular (fig. 3), fie sub forma mai multor case (fig. 5, 6, 7 și 9). Fidel Evangheliei, iconarul adaugă și donjonul în care a fost închis Ioan, construcție reprezentată singură (fig. 3, 5, 6, 7 și 9) sau suprapunând mai multe turnuri într-o cupolă (fig. 1). Înfațișat între aglomerația de case, acesta accentuează împărțirea spațiului iconografic în mai multe secvențe (fig. 5, 6 și 9). În cazul în care nu se face delimitarea, scena Tăierii Capului Sfântului Ioan se desfășoară pe toată suprafața icoanei (fig. 1, 3 și 7).

Fidel, de asemenea, Evangheliilor, meșterul iconar anonim sau cunoscut adaugă în icoană și câteva personaje pe care le consideră persoanele cheie ale momentului înfațișat. Astfel, în afară de Ioan Botezătorul, apar Irodiada și ostașul care i-a tăiat capul sfântului.

Deși avem o singură temă, există totuși diferențe, constând în *poziția, vestimentația și accesoriile personajelor* înfațișate. Astfel, Ioan Botezătorul este reprezentat în genunchi cu mâinile întinse în față, având o cămașă peste care poartă o togă (fig. 1), vestimentația lui având legătură cu perioada în care poporul evreu era sub dominație romană. Uneori este înfațișat lungit (fig. 3), purtând peste cămașa simplă, încinsă la mijloc cu o curea, aceeași togă și cu picioarele goale (fig. 3 și 7), meșterul făcând astfel trimitere la sărăcia celor mulți care se identificau cu persoana sfântului. Ioan mai este reprezentat chiar și sub picioarele Irodiadei (fig. 6 și 9), iconarul dorind să accentueze ideea că din cauza ei prorocul a fost omorât.

Înfațișarea trupului profetului aflat la pământ mai poate simboliza și faptul că, după decapitare, el a fost îngropat ca toți oamenii și că este unul dintre personajele sfinte ale Bibliei al căror corp nu a fost luat în cer.

Din corpul lui țâșnesc picături de sânge (fig. 3 și 7), iar capul îi este reprezentat fie căzut la pământ (fig. 3), fie ținut de păr (fig. 5), fie așezat pe o tipsie (fig. 1, 5, 6, 7, 9 și 11) sau într-un vas (fig. 2). Capul sfântului este ilustrat fie cu ochii închiși (fig. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9 și 11), fie deschiși (fig. 5, 6 și 9). Capul este înconjurat de aureolă, arătând astfel sfințenia lui (fig. 1, 2, 3, 5, 6, 9 și 11), dar există și icoane în care nu are acest nimb, făcând trimitere la umanitatea acestuia (fig. 5, 6, 7 și 9). Remarcăm că acolo unde capul apare de două ori în aceeași icoană (fig. 5, 6 și 9), aureola sau nimbul sfințeniei este plasat doar pe capul tăiat, lucru ce poate fi asociat cu puterea jertfei supreme pentru credință. Doar în alte două cazuri (fig. 2 și 11), capul sfântului apare aureolat în ambele ipostaze.

Aureola Botezătorului are marginea conturată uneori cu o dungă subțire (fig. 1, 2, 3 și 11) sau cu raze roșii (fig. 10), culoarea putând simboliza, în aceste cazuri, transpunerea vizuală a cuvintelor din Evanghelia lui Ioan: „Acela trebuie să crească, iar eu să mă micșorez”⁴³.

Cel care l-a decapitat pe sfânt este reprezentat ca personajul negativ, așa cum îi vedea meșterul iconar pe asupritorii din perioada istorică respectivă. În acest context, el îl înfățișează cu hainele soldaților care făceau parte din regimentele ungurești (fig. 7), trimitere la epoca de ocupație a Transilvaniei de către Austro-Ungaria.

Astfel, veșmântul soldatului reprezintă un amestec între cel al unui războinic medieval călare (cămașa de zale) și al unui husar (călăreț din cavaleria ușoară) modern. Prigonitori erau considerați și oștenii din armata din Țara Românească și Moldova, ale căror haine sunt specifice fie ofițerilor din Bizanțul târziu (fig. 1), fie militarilor bizantini din secolele IV-VI, combinate cu articole de vestimentație întâlnite în perioada Imperiului Roman clasic (fig. 3).

Uneori aceste straie sunt reprezentate realist (fig. 7), iar unele sunt doar stilizate, dar cu toate acestea se remarcă influența apuseană (fig. 5, 6 și 9). La acestea se adaugă și sugerarea asupririi otomane prin prezența, la brâu, a tecii iataganului (fig. 5), suport susținut uneori cu o mână (fig. 6 și 9).

Personajul feminin este Irodiada, iar veșmântul ei este asemănător cu cel al femeilor din familia domnitorului din Țara Românească sau Moldova (fig. 1 și 3). În ceea ce privește veșmintele femeilor care făceau parte din familiile bogate din Transilvania, meșterul iconar tratează hainele Irodiadei fie sumar (fig. 5, 6 și 9), fie recurgând la detalii (fig. 7). La iconarii anonimi, ea poartă rochie lungă, bogat decorată la gât, pe manșete și pe bordura de la tiv; la acestea este adăugată și o bentiță transversală (fig. 5, 6 și 9), bogăția vestimentară fiind accentuată prin lipirea, în locurile amintite, a unor bucăți de foiță de aur.

Savu Moga este cel care acordă o atenție sporită detaliilor, acest lucru fiind evident în fig. 7. Se remarcă costumația de influență germană a Irodiadei, influență ce a ajuns în Transilvania prin intermediul sașilor. Irodiada este înfățișată purtând o rochie lungă, din atlas, cu guler dantelat, bogat decorată prin aplicarea de ornamentații pe bentița tivului, la care se adaugă un cordon metalic și un zăbun roșu. Mânele sunt răsfrânge, acoperindu-i brațele până la coate. Ținuta este completată prin prezența cerceilor în urechi și a pantofilor fini din picioare.

⁴³ Ioan 3, 30.

Fie că e reprezentată în picioare (fig. 3, 5, 6, 7 și 9) sau îngenuncheată (fig. 1), Irodiada este cea care ține pe o tipsisie sau tavă capul Sfântului Ioan. Acea tavă este colorată de meșterul iconar cu galben (fig. 1). Adeseori este o tavă simplă (fig. 3 și 7) sau doar schițată (fig. 5 și 9). Simplă sau înconjurată de raze (fig. 6), ea reprezintă modalitatea prin care se face trimitere la ideea că sfințenia capului Botezătorului nu a trecut nici după decapitare și că orice atingere a corpului prorocului ducea la sfințirea obiectului respectiv.

Pe lângă tipsisie, Irodiada mai ține, în cealaltă mână, un ștergar, uneori de culoare roșie (fig. 1) sau albă (fig. 7). Aceasta poate însemna că tava pe care era capul sfântului a fost acoperită și dezvelită abia când i-a fost înmănată Irodiadei. Cromatica ștergarului poate avea o simbolică aparte: roșul – divinitatea atinsă prin martirajul profetului, precum și atestarea influenței bizantine în teritoriul românesc (culoare folosită doar de împărații acestui Imperiu și apoi, prin extensie, de familiile domnitoare din Țările Române), iar albul – puritatea sufletească a sfinților, a vieții lor pe pământ.

*

Tema analizată nu este doar o imagine sacră, ci și o combinație între istorie și religie, cele două completându-se într-un mod armonios și inedit. Icoanele prezentate în acest scurt material sunt puțin cunoscute și reflectă modul în care iconarii români de altă dată se raportau, adesea diferit, la episoade biblice foarte cunoscute.

Pornind de la un eveniment întâmplat în realitate, inspirată din pictura murală a bisericilor locale, coroborată cu informațiile furnizate de Noul Testament, icoana Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul aduce în prim plan nu numai martirajul unui proroc remarcabil, dar și percepția meșterului iconar asupra acestui trist episod.

Prin intermediul sfințelor imagini, iconarul transmite, vizual, urmașilor săi, un mesaj complex. Este, în primul rând, unul *religios* prin reprezentarea temei iconografice; în al doilea rând, *istoric* prin prezența veșmintelor care fac trimitere la diferite perioade și, nu în ultimul rând, *social* prin evidențierea anumitor realități din trecutul poporului român (influențele austro-ungare și săsești din Transilvania sau bizantine și turcești din Principatele Române).

ILUSTRĂȚII *

Fig. 1. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (probabil Muntenia; secolul al XIX-lea)

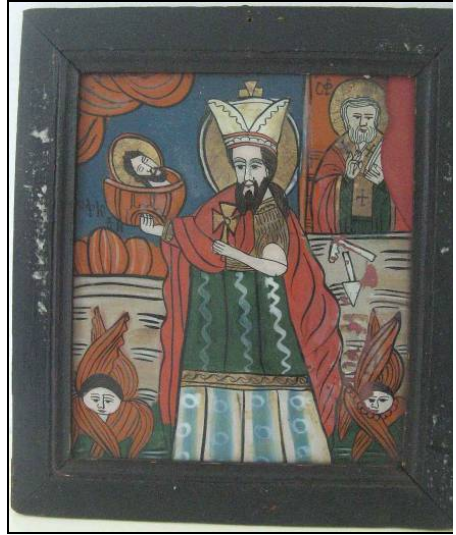

Fig. 2. Sfântul Ioan Botezătorul și Sfântul Nicolae (Țara Bârsei)

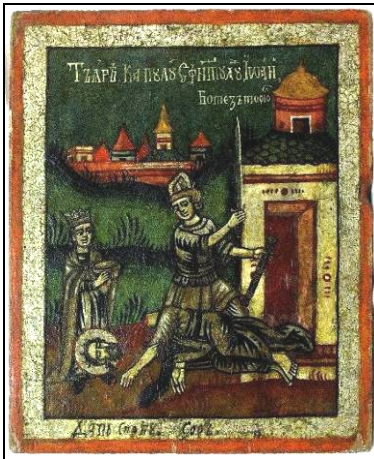

Fig. 3. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (Moldova de nord; a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

Fig. 4. Sfântul Ioan Botezătorul și Domnul Iisus Împărat (Țara Bârsei; secolul al XIX-lea)

* Imagini realizate de Alice Ionescu (Muzeul Național al Țăranului Român).

Fig. 5. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (Țara Oltului; a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

Fig. 6. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (Țara Oltului; a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

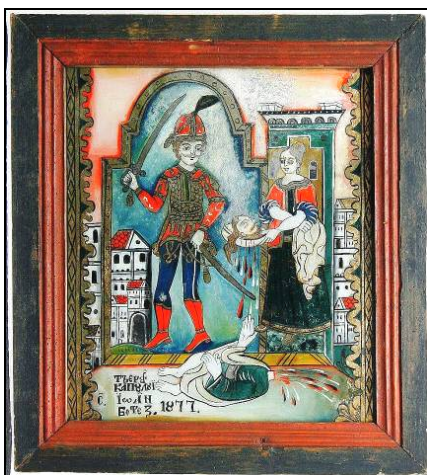

Fig. 7. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (Savu Moga, Arpașu de Sus – Sibiu; 1877)

Fig. 8. Domnul Iisus Împărat și Sfântul Ioan Botezătorul (Transilvania; secolul al XIX-lea)

Fig. 9. Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (Brașov; secolul al XIX-lea)

Fig. 10. Sfântul Ioan Botezătorul (probabil Muntenia; 23 ianuarie 1851)

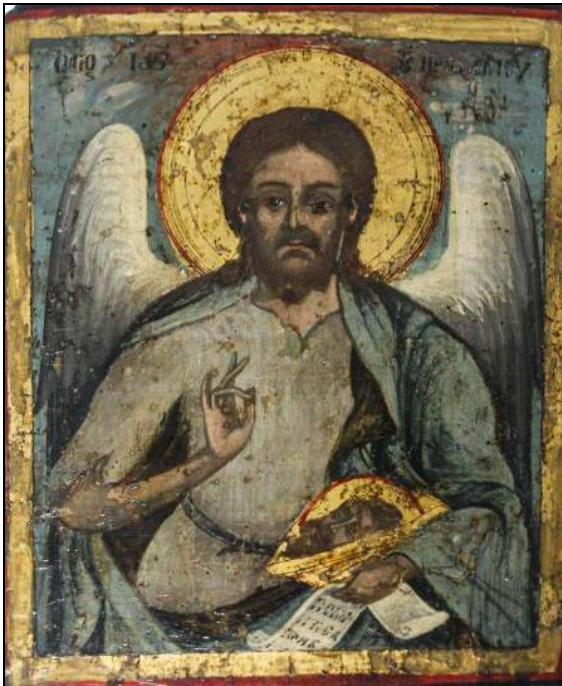

Fig. 11. Sfântul Ioan Botezătorul (probabil Dobrogea; secolul al XIX-lea)